Madlena Norbergowa

Godnośenje sociolinguistiskego pśepytowanja Serbskego instituta w Dolnej Łužycy

Ralph Jodlbauer (†), Gunter Spieß, Han Steenwijk: Die aktuelle Situation der niedersorbischen Sprache. Ergebnisse einer soziolinguistischen Untersuchung der Jahre 1993–1995. Domowina-Verlag: Bautzen 2001 (Schriften des Sorbischen Instituts / Spisy Serbskeho instituta; 27), 248 S.

W lěśe 2001 su wujšli w Ludowem nakładnistwje Domowina gorjejce mjenowane knigły. Dłujko jo zjawnosć dejała na nje cakaś, jo se ga minuło wot wotzamknjenja slěźeńskich źěłow do publikacije šesć lět. Pśedlažeca studija jo spis Serbskego instituta z. t., ale jo se głownje financowała wot Bramborskego Ministarstwa za wědomnosć, slěźenje a kulturu.

Knigły se zaběraju z położenim dolnoserbskeje rěcy pod aspektom jeje znajobnosći a jeje wužywanja. Pśepytowanje jo se pśewjadło we 15 jsach resp. źělach jsow Dolneje Łužyce: Bobow, Kuparske Borkowy, Prizarske Borkowy, Dešno, Depsk, Drjenow, Prjawoz, Gory, Janšojce, Žylowk, Myšyn, Nowa Wjas, Pśiłuk, Turjej a Cazow. Toś te jsy słušaju wšykne do źinsajšnego dolnoserbskego sedleńskego ruma a se wupśestrěwaju na podpołnocy wot Chośebuza z podwjacornego boka na podzajtšny. Studija jo wobkšušiła, až te jsy, kenž laže wěcej na podzajtšu, ako Dešno, Drjenow, Prjawoz, Pśiłuk, Nowa Wjas abo Janšojce (krotko – jsy wokoło Picnja), su naše źinsa rěcnje nejaktiwnjejše. Druge jsy wokoło Borkow su se južo dlej wot serbskeje rěcy zdalowali a tak teke njejsu mogali how take dobre rezultaty nastaś.

Material jo se zběrał na zakłaźe napšašnikow a wosobinskich rozgronow. Informanty su se pśi tom rozdźělili do 5 starobowych kupkow: I starše ako 81 lět, II 61–80 lět, III 41–60 lět, IV 21–40 lět, V młodše ako 20 lět. Dogromady jo se zezběrało 889 napšašnikow (66 napšašnikow A, 790 napšašnikow B a 33 napšašnikow C). Najwěcej jo wupołniła kupka II a najwětša rezonanca jo była w Prjawozu, nejmjeńša pak w Depsku a Drjenowje. Po prědnem, zawodnem kapitlu slědujo direktnje cełkowny rezultat slěźenja: zlicenje luźi ze serbskorěcnymi zamožnosćami w Dolnej Łužycy. To su po awtorach 4.833 luźi, wulicone po procentach luźi ze serbskimi znajobnosćami pśedlažecych jsow. K tomu lice se potom někak 1 % serbskich wobydlarjow města Chośebuza, 4 % města Picnja a 2 % města Wětošowa a aděruju se hyšći někotare zwenka Łužyce bydlece Serby a na końcu mamy licbu wot ca. 7.000 luźi, kenž wuměju w Dolnej Łužycy na někaku wašnju serbski.

Něnto by se mogało wšake groniś wo nastajenju statistikow. Južo Tschernik zwěsćijo w swojich knigłach „Die Entwicklung der sorbischen Bevölkerung von 1832–1945“ (Barliń 1954), až statistiki nastupajuce licbu Serbow su wšakorake a wjelgin wot togo wotwisne, chto je gotujo a kak se gotuju. A to, měnim, płaśi teke how. Pśedlažece statistiske slěźenje jo se pśewjadło w bejnje njeglucnych wobstojnosćach: krotko po politiskem pśewroše a wot serbskim wobydlarjam cuzych, nimski powědajucych wosobow (akle pozdźej w Dešnje jo jaden explorator w casu wopšašowanja serbski nawuknuł). Dolnoserby reaguju na take pśepytowanja cuśniwje, což ma swoje zawiny w historiskich wobstojnosćach. W knigłach se wšako pišo na str. 18: „Besonders die Tatsache,

dass die beiden Exploratoren nicht aus der Niederlausitz stammten, war mehrmals Anlass zu großer Auskunftsbereitschaft, weil man es dem Fremden ‚einmal richtig erklären möchte'." Ja pak som sama něco druge nazgoniła (Norberg 1996): až luźe akle po dlejšem casu rozgrona a akle potom, gaž dokładnje wěźe, z kim maju cyniś, spšawnje gronje, lěc powědaju serbski abo nic. Wuznaśe k serbskej rěcy jo wuznaśe k serbskej narodnosći. A w Dolnej Łužycy smy akle po droze, až take wuznaśe jo emocionalnje lichotne (wertfrei). A teke w pśedlažecych knigłach namakajomy tomu gorjejcnemu rowno napśeśiwne zwěsćenja: „Im Allgemeinen wurde der Fragebogen nur von Personen ausgefüllt, die sich, wie allerdings oft erst nach längerem Gespräch zu erkennen gegeben wurde, dem Sorbischen verbunden fühlten" (str. 41, wuzw. M. N.). Abo: „Allerdings sind die meisten Angaben zu den Sprachkenntnissen [...] eher zu bescheiden" (str. 18). A glědajucy na to awtory sami pśiwdaju: „Bei denen, die einen Fragebogen ausgefüllt haben, handelt es sich – sei es hinsichtlich der Sprachkenntnisse, sei es im Hinblick auf die Einstellung zum Sorbischen ganz allgemein – gewissermaßen um eine positive Auswahl" (str. 41).

Na tom městnje jo notne, wšake wo metoźe pśesleźenja groniś. Charakter pśepytowanja se wopisujo wot awtorow ako „ein soziolinguistisches Forschungsprojekt zur quantitativen und qualitativen Erfassung des Spracherhalts bei den Sorben in der Niederlausitz" (str. 9), co se dalej wujasnijo: „Das bedeutet zum einen, dass es in erster Linie um eine Beschreibung und weniger um eine Erklärung der heutigen Sprachsituation ging" (str. 13). A studija jo wopšawdu napśeśiwo zachopnej intenciji wěcej statistiske wugodnośenje zběranego materiala nježli sociolingwistiska analyza. Brachuju mjenowanje metodiskego zakłada, formulowanje teze a pśedewšym funděrowane zjeśe abo konkluzije, což jo notne za wědomnostnu studiju. Dalej feluju wujźece definicije: Cytaŕ na pś. njewě, co awtory rozměju pod rěcneju kompetencu, rěcnym zaźaržanim, identitu, rěcneju změnu, rewitalizaciju a dr. Teke njenamakaju se dopokaze rěcneje kompetence, ako na pśikład někotare rěcne testy abo wupisanje nanejmjenjej jadnogo protokola rozgrona. Dejmy se ako cytarje dospołnje na awtorow spušćiś, to pak se njemaka z kriteriumom „Nachvollziehbarkeit der Untersuchung".

Dalšny kritiski dypk su napšašniki. Nastupajuce jich formu cytamy nejpjerwjej: „Der Fragebogen [...] wurde zusammengestellt, indem der Fragebogen, der im Rahmen eines Forschungsprojekts des Lehrstuhls für Germanistische Linguistik und Dialektologie der Universität Bayreuth zur Erhebung der Lage mitteleuropäischer Sprachminderheiten [...] verwendet worden war, an die spezifisch sorbischen Verhältnisse angepasst wurde." (str. 14). Awtory wiźe w tom lěpšynu, až jo wužywany kanon pšašanjow južo w terenowem slěźenju wuprobowany. Božko pak se nic njegroni wo konkretnem wobjimje tych specificěrujucych změnow.

Na końcu su se wužywali tśi napšašniki: A, B a C. Napšašnik C jo se jano wužywał ako nejminimalnjejša informacija pśi krotšych rozgronach z informantami. Napšašnik B su dejali informanty sami wupołniś a won jo był zakład za pśepytowanje we wšyknych jsach mimo Dešna. Ten nejwobšyrnjejšy, A, jo se jano brał w Dešnje (padowa studija). Won njewobpśimjejo jano pšašanja k znajobnosćam dolnoserbskeje rěcy a jeje nałožowanju, ale teke wšake pšašanja k recepciji serbskeje kultury (na pś. znaśe spisowaśelow, bajkow abo něco wo stawiznach a kulturje). Awtory sami pišu wo wupołnjenju napšašnikow: „Die Angaben in Fragebogen B spiegeln die Selbsteinschätzung des Informanten wider, die von Fragebogen A geben hingegen die Einschätzung durch den Explorator wieder. Dieser versucht, die Antworten im Rahmen der Zielsetzungen der Untersuchung zu objektivieren, während beim Informanten der subjektive Faktor, durch

den bestimmte Sachverhalte u. U. anders gewichtet oder interpretiert werden, als dies der Explorator getan hätte, eine nicht zu unterschätzende Rolle spielt.“ (str. 15). Toś to pokazujo popšawem na njejasne a wšakorake wobchadanje z datami. Njeglěda pak se na fakt, až teke eksplorator jo subjektiwny. Razka padowej studiji njamožoš pśirownowaś, dokulaž w Dešnje su eksploratory sami wokoło chojźili po porucenju, źo hyšći Serby bydle, w Cazowje (druga padowa studija) pak su dejali informanty napšašnik sami wupołniś.

Z togo wšyknogo slědujo, až musymy byś kritiske k podanej licbje powědarjow dolnoserbskeje rěcy. Mjenjej ako połojca luźi ze serbskimi znajobnosćami jo jano wupołniła napšašniki a te, kenž su je wupołnili, su swoje rěcne zamožnosći podgodnośili abo mjenjej godnośili, ako woni wopšawdu su. Gaž se woglědajomy statistiki wo Serbach, wiźimy wjeliki rozdźěl: Tak podajo statistika tegdejšego Instituta za serbski ludospyt z lěta 1987 ako licbu Dolnych Serbow z rěcnymi zamožnosćami 16.200 (Jodlbauer, Spieß, Steenwijk, str. 36). Toś ta licba jo snaź tšochu wusoka, ale gaž wujźomy někak z licby 12.000 serbski wumějucych Dolnoserbow (pśir. Norberg str. 26), jo se po pśedlažecem pśepytowanju w běgu pěś lět, wot 1987–1993, zgubiło 5.000 luźi ze znajobnosćami serbskeje rěcy w Dolnej Łužycy – a to by było kuždе lěto 1.000 luźi.

Gaž pak rezultaty pśedlažecego pśesleźenja gromadu licymy, pon mamy 889 napšašnikow wot dogromady 7.919 wobydlarjow pśepytowanego teritoriuma. To jo jano 11,2 % cełkownego wobydlarstwa a z tym studija za mojim zdaśim njejo wěcej reprezentatiwna dosć. Gaž se awtory na takem zakłaźe zwaže hyšći na prognoze wo wobstaśu dolnego źěla serbskego luźika (na pś. str. 32, 65), pon jo take cysto hypotetiske.

W tśeśem kapitlu se cytaŕ pśez detailěrowane tabele informujo wo dokładnych rezultatach studije, což jo zwězane z krotkimi komentarami. We wjelikej kopicy tabelow se pak božko njenamakajo žedna diferencowana statistika wo licbje wotegronow na jadnotliwe pšašanja, a stakim njewěmy, kak wjele luźi jo se k jadnotliwym pšašanjam wugroniło. Škoda jo teke, až rezultaty se jano w tabelach prezentuju a nic w drugich formach, na pś. ako diagramy wšakorakego razu. Diagramy možo cytaŕ lažźej optiski zapśimnuś, tabele tomu napśeśiwo nic. Tak trajo dokradne cytanje knigłow njetrěbnje dłujko. W kapitloma styri a pěś se pśedstajijotej padowej studiji – z Dešna a Cazowa. W slědnem, šestem kapitlu se pśizamknu někotare naraźenja k zdźaržanjeju dolnoserbskeje rěcy. Slědujo hyšći nalicenje wšyknych tabelow a na końcu su wotśišśane napšašniki.

Ako zjeśe by mogali groniś, až studija jo w prědnem rěźe statistika położenja dolnoserbskeje rěcy a nic rozkładowanje zawinow takego położenja (str. 13). Myslimy se pak na potencielnego cytarja – a to jo kuždy, kenž to co, dokulaž su knigły w nimskej rěcy napisane – woblutujom, až njejo se podało wěcej historiskich abo rozkładujucych faktow – na pś. něco wo roli pśesedleńcow abo nanejmjenjej pokiwy na dalejwjeźecu literaturu, kotaraž pak jo wujšła w radnej licbje w slědnych lětach w LND. Takich snadnych komentarow dla njespołnijo studija wocakanja cytarja na sociolingwistisku analyzu. To nejwažnjejše pak jo wobchadanje z rezultatom. Z mjenowaneju licbu operuju něnto medije a ministarstwa, šulske amty, šołty, uniwersity, slěźeńske a statistiske instituty a druge. A wona buźo napśecej pśedmjat diskusije.

Z tymi knigłami eksistuju něnto wo Dolnych Serbach tśi statistiki: Muka – Tschernik – Serbski institut. By derje było, gaby se w blišem casu njegotowali dalšne take statistiske pśepytowanja w Dolnej Łužycy – ewtl. pak hyšći wotpowědna studija w Gornej Łužycy, aby měli how teke raz aktualne licby! Howacej pak měnim, až Dolna ako teke Gorna Łužyca stej w procesu rewitalizacije serbskeje rěcy a rezultaty togo buźomy akle po ca. 20 lětach wiźeś. Derje by było, gaby wotpowědne ministarstwa něnto pjenjeze

k dispoziciji stajili za zachowanje serbskeje rěcy, na pś. we wobłuku šulstwa, medijow a kultury.

Literatura

Elle, Ludwig, 1992, *Sorbische Kultur und ihre Rezipienten*, Bautzen.

Norberg, Madlena, 1996, *Sprachwechselprozess in der Niederlausitz. Soziologische Fallstudie der deutsch-sorbischen Gemeinde Drachhausen/Hochoza*, Uppsala.

Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft (HSK, Band 3.1),1987, Hrsg. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier; de Gruyter.

Tschernik, Ernst, 1954, *Die Entwicklung de sorbischen Bevölkerung von 1832 bis 1945*, Berlin.